

אנציקלופדיה למדעי החברה

שיחה עם דוד כנעני - עורך האנציקלופדיה מאת ד. בחו

מהי הערובה כי גם אתם לא תנהגו כמנהג כל הארץ?...

— אין זה מתפקידי ולא מענייני ללמד זכות או חובה על בתי-הוצאה אחרים, אך האמת היא כי עריכתה והוצאתה לאור של אנציקלופדיה של כל אנציקלופדיה היא מפעל כבד ומסובך ביותר. צריך "לתזמר" כלים רבים, לדאוג שהמועט יחזיק את המי רובה במיטבו ובדיוקו, וינתן בלשון הפתוחה לרבים, אגב עידכון מירבי בכל תחום ותחום. ככל העולם, וגם בארצנו, הן ההכנות והן עצם הוצאתו של כל כרך נמשכות זמן רב (פרט אולי למפעלים בינלאומיים, בעי לי מסורת ונסיון של עשרות שנים) — וכנראה אין מנוס מכך. מכלי-מקום אני התחלנו בהדפסת כרך ראשון לאחר עבודת-הכנה של שנים אחדות. היום הגענו לשלב כזה שאנו מסוגלים לשמור על לוחזמונים של הוצאת כרך לשנה. כרך ראשון, הרי הוא לפניך (ואל תיתפס לטעות האופטית השגורה "רק איתנית א—ד'?" — אית א' בעברית היא חמש אותיות בלועזית: A E I O U); שני נמצא בדפוס, וכבר יש בידנו מרבית הי' חומר לשני הכרכים הבאים.

והוא עוסק כאלפי שנות חברה ומא' בק ותרבות אנושיים.

אבל אני עונה לשאלתך גם כפירושי: כן, אל תגרור אותי, כמטותא ממך, לזיכוח הידוע והנצחי על "אבייסקי" ביות" ו"סובייקטיביות" במדע, אוי לו ל"מדע" שהוא סובייקטיבי בודעים ובי כוונה-תחילה ומבקש לכופף את האמת לצרכים, מפלגתיים, לאומיים או מעמי דיים. אבל עדיין לא ראינו מחקר מדעי (ובייחוד שבייחוד בתחום מדעי החברה) שלא "יתפוס עמה", שלא יהיה טבוע בחותם עושינו — בחותם אמונותיהם, אישיותם, שאיפוד חיהם, זמנם ומקומם. זוהי אנציקלודי פדיה היוצאת בהוצאת ספרית פור עליס, בית-ההוצאה של השומר הצעיר — ובהשתתפותם של עשרות מלומדים מחוצה לה. הייתי ארי מר כי מרבית הערכים כתובים ברזח "המאקסיזם הפתוח", המבקש להבין את החברה ההיסטוריה, התרבות, את האדם ומעמדו בצמוד לקרקע צמיחתם ונסיבות-התפתחותם, בגלגוליהם, תמר רותיהם ואפשרויותיהם — תוך איטר גומיה מחשבתית גמורה של המחבר והחירה מצפונית אל האמת, ואגב, "רוחה" של האנציקלופדיה מתבטא בי עצם מיבחר הערכים, בפרופורציות ש' ביניהם, בהדגשים...

משקלטה אוננו כי בימים הקרובים ביותר עומד לצאת כרך ראשון של "האנציקלופדיה למדעי החברה" בהוצ' את ספרית פועלים, אמרנו לעצ' מנו: "וריוס מקדימים" — ושמונו פע' מינו לבית-ההוצאה לקבל אינפורמציה מוקדמת על המפעל, בטרם יראה-אור ויופץ ברבים. פנינו אל עורך האינציקלופדיה, הח' דוד כנעני, וכמובן — פתחנו בשאלה המתבקשת מאליה: — בשנים האחרונות רבו האנציקלודי פדיות בישראל. מהו החידוש במפעל שלכם?

— ברשותך, אענה לך מה שעניתי כבר במקום אחר: דומני, כי ייחודה של אנציקלופדיה זו הוא בשלושה: בתחומיה, במיבניה, ברוחה. אין זו אנציקלופדיה "כללית", המ' קיפה את כל תחומי הידע האנושי — אבל גם לא אנציקלופדיה "מקצוענית", של תחום מדעי אחד. תחומיה הם מדעי החברה (ונתעלם-נא כאן מהגדרתם המדויקת), אבל לא רק "ברמת הפשטה" גבוהה. האנציקלופדיה ע' סקת בסוציולוגיה ובאנתרופולוגיה, בי מדעי המדינה, היסטוריה כללית, תול' זות היהודים לתקופותיהם ולארצותיהם, הם, מדינות ועמים, כלכלה, חינוך, חיק ומשפט, זרמי מחשבה. כמובן ש' הנושאים מפליגים אל ההיקף הרחב של מדעי-הרוח ואף אל מדעי-הטבע, והגבולין לא אחת מטושטשים — ועדיין היה להכריע בכל מקרה קונקרטי אם "לחיים" ואם לגניזה.

— מי הם המשתתפים באנציקלופדיה?

— המחברים, עורכי-המדורים והיו' עצים הם מלומדים, מומחים במקצו' עותיהם, אשר — וזאת מבקש אני לציין — בנפש הפצה שיתפו פעולה עם בית-ההוצאה קיבוצי. נכבד מקומם של מדענים מהאינברסיטה העברית בירושלים והאוניברסיטה בתל-אביב, של מרצים בבתי-המדרש של התנועה הקיבוצית (אורנים, גבעת-חביבה), של חוקרים "פרטיים" בקיבוץ ובציר, ואף של אנשי-מדע מחו"ל (ארה"ב).

אני מעלעל בכרך עבי-הכרטי, המיוכן לכריכה, ושואל: מהו הקו שהנחה אתכם בבחירת הערכים? מה היה קנה-המידה לסלקציה? מהו "הטיפוס האינדיאלי" של הקורא והמעייין שעמד נגד עיניכם?

— אכן, מיבחר הערכים קובע במידה רבה את דמותו של המפעל כולו, ובסלקציה הושקעה מחשבה קור לקטיבית רבה של צוות העורכים. שהרי עם כל היקפיה הנכבדים, "קצו המצע להשתרע". הקריטריון — הי מורכב מאוד — היה האם ערך מסוים כשר וישר לבוא באיזר "הידע הבסיסי" (בתחום זה), החיוני לקורא (והקורא — משמע: תלמיד וסטודנט ומורה, חוקר ומעייין, חבר בקיבוצו וכל שוחר-השכי לה). וכך נקבעו גם הפרופורציות בין הערכים. ומתוך נאמנות למקומנו וז' מנו ומקורות-ייקתנו הקצינו מקום נרחב לעניינים יהודיים וישראלים, ל' מזרח התיכון, תולדותינו ותרבותינו, לתנועות חברתיות בדורות אחרונים — בלי להמעיט משקלם של ערכים אח' רים, כפי שעדיין רואות...

— אשאלך שאלה אחרת, כקורא יכ' מעייין. בשנים האחרונות נפוץ מאוד הי שם "אנציקלופדיה" — החל מאנציקלופדיות בנות עשרות כרכים, עד לאנציקלופדיות שאינן אלא לקסיקונים או גם מילונים מורחבים. מהו היקפו וטיבו של המפעל שלכם?

— "האנציקלופדיה למדעי החברה" מתיכנת לארבעה כרכים. כאף עמודות (בתכנית גדולה) בכל כרך. יבואו בה עד 3000 ערכים, ימכאן אתה עומד על טיבה. מצויים בה ערכים התופסים עשרות עמודים, יש בעלי גודל בינוני, ויש בני שורות או עשרות שורות בלבד — הכל לפי העניין והשיבות. תכופות אנו נוהגים "לש' לוח" מערך קצר לערך מרכזי, שם מורצים הדברים ביתר הרחבה.

— אולי נחזור לשאלה הקודמת. מי דברין על תחומיה של האנציקלופדיה אני למד כי היא באה למלא את שהיה חסר בעברית (וכמורה וכמתוך הרי גשתי היטב בהיעדרו של ספר-עזר כזה) — אבל מהו החידוש במיבניה? — ודאי יודע אתה כי במרבית האינציקלופדיות חלק גדול (ולעיתים קרוד בות — רוב הערכים) מוקדש לאי שים, תולדות חיהם ופעלם, ואילו אנו אין אנו עוסקים באישים כי אם ב"עניינים" — כמדעים ובאסכולות מדעיות ובמושגיהם-יסוד שלהם, מוסדות ותהליכים חברתיים ומדיניים וכלכליים, עמים ומדינות ותולדותיהם, תרבויות ודתות ומשטרים, מפלגות והתלבדויות חברתיות, מאורעות היסטוריים מרכזיים, זרמים רוחניים ועוד. מיבנה זה הוא פונקציה של תחומיה ותפקידיה של האנציקלופדיה. כמובן, כי היעדר ערכים היסטורים באישים העמיד איתנו בפני כמה בעיות סבוכות, אך דומי גי כי התגברנו עליהן — בלי לקפה את פעלם המדעי של מלומדים גדולים או אישים רבי-פעלים באומות ובישר ראל.

— יודע אתה, הציבור בארץ למיד' אכזבית ביחס לאנציקלופדיות למיניהן. הוצאתן נמשכת שנים רבות, עיני הי קורא כלות — ואין רואים את הסוף...

איתה שעה נזכרתי בפולמוס אחד שניטש לפני זמן-מה בעתונות הישראליית ולהצעה שהועלתה בעקבותיו כי בית-ההוצאה הסתדרותי יטול על עצמו את המשימה להוציא אנציקלופדיה בי רוח ערכי תנועת-העבודה בארץ. והנה זו פעם ראשונה שביתי-ההוצאה סוצי-יאליסטי בארצנו מיציא-לאור אנציקלודי פדיה. אני מעיר על כך לדוד כנעני ושואל: האם אמנם רצון זה הוליד את האנציקלופדיה החדשה? האם היא טבועה בחותם רעיוני מוגדר ו"מדוק" וק"?

— לא — וכן, לא — באשר את האנציקלופדיה הזאת הוליד קודמיהל הצירוף לספק לקורא בארץ ספר-שימוש שחסר בעברית, כנ"ל. יומיום מסתער עלינו העולם בשפע איורעיו וחדשותיו והידושינו, ואדם מבקש להסביר לעצ' מו סתומות, להשיג אינפורמציה מלי אה יותר, להבין יותר. בית-ההוצאה ביקש לתת ספר כזה, תמצית המחקו בתחומים רבים, ברמה מדעית גאוה בשפה בהירה, ידועות מהימנות ומעוד כנות. ועוד זאת: הבעיות האקטואליות עליהן אנו "מנחחים" את התרבות" תיפסות בו רק חלק מסוים (בפרופור ציות גאיתות בין עבר והווה) — ש הרי היקפו של המפעל הוא גדול